ŽVALGOMIEJI TYRINĖJIMAI GEDIMINO PR. 20, 22, 24

Linas KVIZIKEVIČIUS, Saulius SARCEVIČIUS

2004 m. LII MTS ekspedicija atliko žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus, o vėliau ir archeologinius žvalgymus Vilniuje, Gedimino pr. 20, 22 bei 24 esančiuose kiemuose. Tyrinėjimų tikslas – išsiaiškinti kultūrinio sluoksnio storį ir chronologiją bei buvusį užstatymą projektuojamų statybų vietoje.

Sklypo 20 vidiniame kieme buvo atidengti ir ištirti 4 bendro 10,8 m^2 ploto žvalgomieji šurfai, po to žvalgyta iki 925 m^2 bendro ploto teritorija. Gedimino pr. sklype 22 buvo žvalgomas kiemo ŠR pakraštys. Čia ištirti 2 bendro 8 m^2 ploto šurfai, vėliau papildomai ištirta teritorija, apėmusi 50 m^2 dydžio plotą. Gedimino pr. sklype 24 taip pat buvo žvalgomas vidinio kiemo ŠR kraštas. Pirmiausia buvo ištirtas vienas 4 m^2 dydžio šurfas, vėliau papildomai žvalgyta 45 m^2 dydžio teritorija. Visuose trijuose kiemuose ištirtas bendras 64,8 m^2 dydžio plotas (10,8+50+4) bei dviejuose kiemuose (Gedimino pr. 20 ir 24) žvalgytas 970 m^2 (925+45) bendras plotas.

Iki šiol Gedimino pr. sklypai 20–24 archeologiškai netyrinėti. Apskritai šios Vilniaus miesto dalies (turima omenyje teritorija nuo Jogailos g. ir Gedimino pr. sankirtos) stratigrafiniai duomenys labai skurdūs.

Gedimino prospekto pastatai 20–24 yra Vilniaus miesto istoriniame Lukiškių priemiestyje. Šio priemiesčio istoriniai duomenys labai fragmentiški ir iki šiol nėra istorikų nuodugniai išanalizuoti. Konkretesni priemiestį apibūdinantys istoriniai faktai daugiausia susiję su gana vėlyvu XIX a. laikotarpiu. XIX a. viduryje čia nutiestas Gedimino prospektas (buvęs Jurgio). Abipus naujos gatvės nuo to meto prasideda spartus mūrinis užstatymas. Jį atspindi Gedimino pr. 20–24 statiniai.

Pastatas Gedimino pr. 20 – „Šv. Jurgio" viešbutis – pastatytas 1892–1895 m. Architektas Fadiejus Romanovičius Rostvarovskis 1893 m. birželio 23 d. Vilniuje miesto valdybai pristatė keturių aukštų namo su rūsiais ir akmeniniais balkonais projektą (*CVIA*, f. 938, ap. 4, b. 2473). Jis turėjo būti pastatytas 855 posesijoje, buvusiame Georgijaus (dabartinio Gedimino) pr. ir Žandarų (dabar Jogailos) gatvių kampe. Sklypas priklausė Rostvarovskių šeimai ir dvarininkui Aleksandrui Ivanovičiui Labanovskiui. Be mūrinio gyvenamojo namo, dar stovėjo dviaukščiai ir triaukščiai ūkiniai pastatai – tvartas, arklidės, skalbykla, sargo namelis, šulinys ir tualetas. Namas turėjo dvejus vartus, virš kurių buvo mūriniai skliautai. Šiuo metu belikę tik vieneri iš Gedimino pr. pusės, kurie daugiausia ir buvo naudojami. Iš F. Rostvarovskio projekto matyti, kad tuo laiku, kai buvo pastatytas namas, tik dešiniojoje pusėje buvo viešbutis, o kairėje pastato dalyje, šalia Jogailos gatvės, buvo įrengtos parduotuvės, kirpykla, vaistinė ir kitos visuomeninės paskirties patalpos. Viršutiniuose aukštuose buvo savininkų apartamentai. Laikui bėgant šios patalpos buvo prijungtos prie viešbučio.

Prie atiko, kuris buvo pagrindinio fasado centre, stovėjo šv. Jurgio nugalėtojo skulptūra, kuri pastačius pastatą sukėlė daug ginčų. Šv. Jurgis buvo laikomas Maskvos herbu ir jo reprezentavimą Vilniuje visuomenė kritikavo. 1919 m. šiose patalpose buvo Litbelo vyriausybės štabas, čia gyveno ir jos galva V. Mickevičius-Kapsukas. 1926 m. namas jau priklausė Anai Marijai Balinskai, kuri atliko kapitalinį pastato remontą. 1927 m. liepos 14 d. statybos valdyba leido padidinti langus ir pirmame aukšte įrengti naujas duris. Taip pat buvo aukš-

tinamos pirmo aukšto parduotuvės lubos. Darbams vadovavo architektas A. Filipovičius-Dubovikas (*CVIA*, f. 64, ap. 9, b. 2819).

1936 m. viešbučio savininke tapo Ana Parešviat-Saltanova. Ji rekonstravo kampinę (Gedimino–Jogailos) viešbučio dalį. Įrengta parduotuvė ir vaistinė, fasadui suteikta vieninga išvaizda.

1942 m. viešbutis atiteko Viešbučių trestui. Š pusėje viešbučio valdos ribojosi su Gedimino pr., R – su Jogailos g., V – su „Bristolio" viešbučiu, P – su Tarnerio sodyba. Po karo viešbutis degė, buvo perdirbtas interjeras, panaikinta dviaukštė salė, įrengta nauja laiptinė, daryti kiti pakeitimai, matomi šių dienų viešbučio plane. Šiuo metu „Vilniaus" viešbutis užima dalį buvusio „Bristolio" viešbučio.

Gyvenamasis namas Gedimino pr. 22 pastatytas 1899–1902 m. pagal architekto K. Korojedovo projektą. Tai keturių aukštų, dviejų pailgų fligelių, sujungtų galerija, istorizmo epochos pastatas. Jis buvo skirtas teatro–koncertinei salei ir viešbučiui „Bristolis". Apie 1900–1902 m. atviros galerijos vietoje pagal A. Filipovičiaus-Duboviko projektą įrengta salė – žiemos sodas. Po 1905 m. gaisro inžinierius Marti, namo savininko Izaoko Samuilovičiaus Smazenavičiaus prašomas, namo kairįjį fligelį, einantį į kiemo gilumą, padalijo į 3 dalis. Rekonstrukcijos metu sunaikinta buvusi teatro salė, pakeista stogo forma, pasikeitė laiptinių vietos ir trijų arkų arkada, rėmusi salę ir apribojusi įvažiavimą į centrinį kiemą.

1909–1914 m. salėje–žiemos sode įsikūrė lietuvių draugijos „Rūta" teatras, kuris tapo lietuvių kultūrinės veiklos atgimimo centru. Tuo metu namo savininkai buvo Pimonovai, kuriems šis pastatas priklausė iki II Pasaulinio karo. 1934 m. Pimonovo namas padalytas į 2 dalis – 22 ir 22a (dabartinis namas 24) ir priklausė skirtingiems savininkams. Po I Pasaulinio karo Pimonovų namo salėje nuo 1917 iki 1935 m. veikė kino teatras, o po 1935 m. – lenkų radijo akcinė bendrovė. Po II Pasaulinio karo Lenkijos radijo patalpas užėmė Lietuvos radiofonas. Patalpa paversta repeticijų sale, dalį namo užėmė „Vilniaus" viešbutis, pirmajame aukšte įsikūrė valgykla „Šešupė" ir pieno baras. Viešbutis „Bristolis" išliko iki II Pasaulinio karo, o 1944 m. buvo nacionalizuotas.

2004 m. archeologinių tyrinėjimų metu sklype 20 perkasimų nesuardytose vietose fiksuotas iki 180 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XX a. I puse. Jokių kultūros vertybių požymių turinčių statinių liekanų nerasta. R kiemo dalyje (šurfe 4) buvusiame pusrūsyje aptiktas monetų ir asignacijų lobis iš 564 monetų (560 sidabrinių, viena varinė ir trys varionikelio lydinio monetos, sudėtos į 1904 m. gamintą stiklinę cukrainę-skrynelę) bei 148 kupiūrų, sudėtų į Vilniaus „Šopeno" alaus gamyklos 0,5 litro talpos butelį. Lobio paslėpimas datuojamas 1919 m. pirmąja puse.

Sklype 22 perkasimų nepažeistose vietose fiksuotas 1,45 m storio XVI a. pabaigos – XX a. kultūrinis sluoksnis. Aptiktas XVII a. pirmosios pusės kiemo paviršius – akmenų grindinys, 2 mūrinių statinių liekanos. Ankstyvesnio mūrinio pastato liekanos datuojamos XVI a. antrąja – XVII a. pirmąja puse, vėlyvesnio – XIX a. Ankstyvesniojo statinio liekanos yra 4,6 m pločio, orientuotos PR–ŠV kryptimi. Statinyje išskirtos dviejų rūsių patalpos. Aptiktas mūras yra vienas iš seniausių iki šio laiko fiksuotų šiame Vilniaus kvartale – buvusiame Lukiškių priemiestyje. Tyrinėjimų metu surasti 143 radiniai: XVI–XVII a. datuojamos buitinės ir statybinės keramikos, metalo dirbinių, viena moneta. Paminėtinas ypač retas radinys – sidabrinių paauksuotų plokštelių diržas (diržo apkalai) su tokios pat metalo sudėties sagtimi. Tokie ir panašių formų diržai išplito XVI a. antrojoje – XVII a. pirmojoje pusėje. Jie buvo paplitę Vakarų Europoje,

o vienas panašus eksponatas saugomas dabartinės Baltarusijos teritorijoje.

Gedimino pr. sklype 24 archeologiškai vertingo kultūrinio sluoksnio ir kultūros vertybės požymių turinčių objektų nerasta.

SURVEY RESEARCH AT THE GEDIMINO AVENUE 20, 22, 24

In July–December 2004 the LII MTS expedition performed archaeological tests and later the survey of the yards located at the Gedimino Str. 20, 22 and 24 (Vilnius). The survey aimed to identify thickness and chronology of the cultural layer and the previous building patterns at the planned construction site. The cultural layer of the second half of the 16th–20th century was established at the site. In the plot No. 20 a hoard of coins and banknotes of the year 1919 was found. In the plot No. 22 remains of a brick building cellar dating to the late 16th – the first half of the 17th century, shards of pottery and constructional ceramics and remains of a leather belt with a gilded silver buckle and mountings datable to the late 16th century were found.

ŽVALGOMIEJI TYRINĖJIMAI A. JAKŠTO IR KAŠTONŲ GATVIŲ SANKIRTOJE

Linas KVIZIKEVIČIUS, Saulius SARCEVIČIUS

2004 m. LII MTS ekspedicija vykdė žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus ir žvalgymus Vilniuje, sklype, esančiame Jakšto ir Kaštonų gatvių sankirtoje. Ši senamiesčio ir Lukiškių teritorijos dalis, esanti į V nuo Vilniaus g. bei į Š nuo Gedimino pr., archeologiškai nežvalgyta. Kiek didesnio dėmesio sulaukė tik dabartinės Lukiškių aikštės bei Šv. Jokūbo bažnyčios teritorijos. Lukiškių aikštės ŠV kampe fiksuotas 0,6 m storio kultūrinis sluoksnis. Apatinis 0,15–0,22 m storio pilkos smėlingos žemės horizontas datuojamas XVI a. Dabartinės Lukiškių aikštės PV kampe fiksuotas apie 2,3 m storio kultūrinis sluoksnis. 0,6–0,85 m storio apatinio pilkos smėlingos žemės horizonto chronologija neaiški, tačiau aukščiau esantis 0,4 m storio horizontas datuotas XVI–XVII a. Kitose aikštės vietose suardytuose sluoksniuose aptikta atsitiktinių XVI a. pabaigos – XVII a. radinių (K. Katalynas, Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Vilniuje, Lukiškių aikštėje ataskaita. 1992, *LIIR*, f. 1, b. 1957). Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios šventoriuje aptiktas 2,3 m storio kultūrinis sluoksnis, suardytas laidojant žmonių palaikus. Aptikti radiniai datuojami XVII–XX a. (D. Luchtanienė, Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Vilniuje, Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios aplinkoje ataskaita. 1999, *LIIR*, f. 1, b. 3224; J. Racevičienė, 1971 m. prie buv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios Vilniuje vykdytų archeologinių stebėjimų ataskaita. 1971, *Vilniaus apskrities archyvas*, f. 5, b. 523). Kaip rodo šie duomenys, šioje Lukiškių priemiesčio dalyje intensyvesnė urbanizacija prasidėjo tik XVI–XVII a. Tyrinėjamoje teritorijoje, sklypo R dalyje, tarybiniu laikotarpiu stovėjo po II Pasaulinio karo pastatytas paminklas Z. Angariečiui.

2004 m. planuojamos namo statybos vietoje ir aplinkoje, 997 m^2 dydžio teritorijoje ištirti 6 bendro 16 m^2 ploto šurfai, vėliau atlikti žvalgymai. Tyrinėjimų tikslas – išsiaiškinti kultūrinio sluoksnio storį ir chronologiją bei buvusį užstatymą. Perkasimų nesuardytose vietose buvo fiksuotas 0,5–1,2 m storio kultūrinis sluoksnis, kuris pagal aptiktus negausius